

RELATIONSHIPS BETWEEN PSYCHOLOGICAL GENDER AND A STRUCTURE OF AGGRESSIVENESS AND RISK FACTORS OF VIOLENCE IN JUVENILE GIRLS AND BOYS*

Józef K. GIEROWSKI^{1,2}, Stoigniew RUMSZEWICZ¹

¹ *Faculty of Psychiatry, Collegium Medicum, Jagiellonian University, Krakow*

² *Institute of Forensic Research, Krakow*

Abstract

The aim of the presented research was to comparatively analyse groups of juvenile boys and girls in order to ascertain relationships between the intensity and structure of aggressiveness and risk factors of violence in both groups of juveniles, and their psychological gender. The study encompassed 188 juveniles (115 boys and 73 girls) detained in reformatories (young offenders' homes) in Pszczyna, Racibórz, and Zawiercie. The mean age in the examined groups was 18.4 years for boys and 18.1 years for girls. An applied risk assessment tool for use with adolescents – SAVRY, Aggression Questionnaire by A. H. Buss and M. Perry, and Psychological Gender Inventory (IPP) by A. Kuczyńska was used in the research. Research results indicated that adolescent girls are characterised by a predominance of historical risk factors and a higher general aggressiveness with a supremacy of hostility, verbal aggression, and anger. Physical aggression was on a similar level in girls and boys. It was determined that in psychological mechanisms forming the basis for aggressive behaviours of examined persons, an important role is played by psychological gender, and especially by the level of masculinity. This holds true in relation to almost all dimensions of aggressiveness, modifying both its intensity, and particular forms. The above-mentioned finding concerns girls and boys in a similar way. From the conducted research it transpires that psychological gender plays an important regulating role in mechanisms that are the basis for aggressive behaviours of juveniles. It constitutes an interesting methodological proposal for those cognitive activities that aim to define violence, including psychological processes that form the basis for the violence.

Key words

Juvenile delinquency of girls and boys; Risk factors of violence; Aggressiveness, Psychological gender.

Received 30 March 2007; accepted 30 May 2007

1. Introduction

The aim of the research conducted at the Institute of Forensic Research was to attempt to create a model of criminal behaviours of juveniles, taking into ac-

count both a comprehensive catalogue of risk factors, and also chosen personality variables leading to criminal behaviours characterised by a considerable intensification of violence. Diagnosis of lone risk factors may result in a number of simplifications, because it is beyond doubt that many complex and complicated dependencies occur between risk factors and functioning of juveniles' personality, and a description and diagnosis of these increases the accuracy and reliability of a clinical psychological forensic diagnosis [1, 10, 11,

* The present paper is the result of research conducted at the Institute of Forensic Research under a State Committee for Scientific Research grant: "Risk factors of violent behaviours and some personality and motivational determinants of juvenile delinquency" (project number 1 HO 2A 045 29).

12, 15, 22]. Selection of personality variables was made on the basis of results of numerous psychological researches showing the important role of particular variables in mechanisms leading to criminal behaviours.

Contemporary tools for diagnosis of risk factors (e.g. SAVRY, HCR-20, PCL-R, SVR-20) correspond methodologically to contemporary research standards, because they take into account both composition and correlations between the selected variables, and also their intensity, dynamics, and context [6, 7, 13, 17]. As a rule they take into consideration classification of these factors into historic, social and individual groups. Through introduction of protective factors they also create favourable conditions for taking into account a salutogenetic paradigm. These methods have considerably improved procedures of detection of risk of occurrence of violent behaviours, but their usefulness in aims and tasks realised by forensic experts in the process of diagnosis appears to be limited. This stems from the fact that they do not take into account all clinical, individual and psychological aspects of psychological diagnosis, a detailed description of the structure and functioning of the examined person's personality and motivational mechanisms used by that person.

When analyzing the structure of a juvenile's personality and its functional characteristics, special attention is paid to aggressiveness, considered as a relatively stable characteristic, and at the same time as a more complicated personality mechanism. Numerous researches have shown that the population of juvenile offenders of prohibited acts is characterised by both a generally higher global aggressiveness indicator and a considerable diversity of its forms (e.g. hostility, emotional, instrumental, open, hidden, indirect, physical, and verbal aggression, anger etc.) [11, 12, 15, 22]. The great readiness of juvenile criminals to behave aggressively is highly complicated, and is variously related to the presence and intensity of particular violence risk factors, and also other personality characteristics and mechanisms. Results of examinations also show a relatively new, previously unreported phenomenon, consisting in a blurring of differences between juvenile boys and girls in terms of both experiencing and manifesting violence. Reports that young men have a greater tendency towards violent behaviour and that their personalities are characterised by a greater tendency to behave aggressively – manifested in various forms and various social situations – are becoming outdated [23, 24, 25]. Increasingly often women, including juvenile girls, commit aggressive acts and create criminal groups. From data collected by the Central

Headquarters of the Police, it transpires that in Poland, the number of young girls committing criminal acts, frequently aggressive in their character, has been constantly increasing over recent years. Increasingly frequently there are cases where a woman is the group leader and orders homicides or other aggressive acts. In general, it transpires from research that one should not discern differences between genders in aggression levels, but more in the way of manifesting it. It seems that an important role in the triggering of aggression is played by psychological gender, a relatively new psychological construct, understood according to a theory by Sandra Bem [2, 3, 5] as membership of a specific gender category and being related to characteristic features of social behaviour, interests, self-esteem, identification, etc.

2. Psychological gender and its relationship to aggression and social maladaptation

When considering the issue of psychological gender, one should explain the most important terms related to it. The basic one is identification with gender, defined in another way as sexual identity, namely the conviction of an individual of her/his membership of a given gender, independently of the individual's anatomy [18]. Another term is gender roles, which is a collection of convictions existing in a culture concerning women and men. Gender roles cause a society to have a number of expectations towards women and men concerning the way they behave. In every society, stereotypes exist concerning gender, which reinforce beliefs in the opposite gender, and women and men are also looked at from this point of view [2, 3, 4, 5]. In our society, such traits as mildness, emotionality, tearfulness, patience, submission, helpfulness and dependence are perceived as feminine. On the other hand, such traits as independence, tendency to rivalry, aggressiveness, toughness, protectiveness, and consistency are seen as being masculine [2, 3].

Intercultural research shows that stereotypes concerning gender are widespread [26]. Each gender has an imposed role, which is to be played in a given society, and this limits the availability of other ways of acting.

When analysing sources of gender differences, researchers stress biological influences on the one hand, and on the other – psychological ones. Thus, hormones are responsible for prenatal differentiation of sex organs. Their level may "masculinise" or "feminise" a child's brain and in this way create predispositions to behaviours consistent with gender role stereotypes [26].

Hemispheric differentiation in organisation of brain functions may also be responsible for a number of differences between women and men. Cerebral hemispheres seem to be more specialised in men than in women [16]. Psychological influences are reflected in psychoanalytic theories (acquiring of gender roles during the identification process), social-cognitive theories (acquiring of gender role characteristics happens through behaviour modelling, identification and socialisation [26]) and gender schema theory (e.g. [4]). Sandra Bem's theory refers to cognitive-developmental theories and a social learning model. It concentrates on explanation of the process of development of psychological traits connected with gender, in accordance with social definitions of femininity and masculinity. So it is a theory of process, and not of essence. It will be discussed more broadly in further parts of this paper, for it constitutes a theoretical reference to the planned and conducted research.

3. Gender schema theory by Sandra Lipstiz Bem

Sandra Bem's conception [2, 3, 4, 5] assumes that femininity and masculinity are two separate personality dimensions. Bem's abandoning of one-dimensional gender theory resulted from the acceptance of two hypotheses. The first of these stated that androgynic individuals exist, and they contain both masculine and feminine behaviours and personality characteristics within themselves. According to the second hypothesis, persons defined sexually who formed an image of themselves on the basis of definitions of femininity and masculinity that are prevalent in a society, have a tendency to undertake actions that are consistent with these definitions, and reject behaviours not consistent with these definitions. The author wanted to prove that traditional roles connected with gender restrict people's behaviours, whereas androgynia broadens the range of behaviours. Possessing strongly developed mental traits connected with gender may be unfavourable.

In 1974, Sandra Bem constructed a sex role inventory, which was based on a conception of masculinity and femininity as two independent personality dimensions. A number of researches conducted with the use of this inventory enabled classification of people with various configurations of gender-related mental characteristics into four types:

- sex-typed persons obtain high results on a scale corresponding to their biological gender and a low

result on a scale corresponding to the opposite gender (masculine men, feminine women);

- androgynic persons obtain high results on both scales independently of their biological gender;
- undifferentiated persons are characterised by low results on both scales;
- cross-sex-typed persons obtain high results on a scale corresponding to the gender opposite to their biological gender and low results on a scale corresponding to their own gender (masculine women, feminine men) [20, 21].

S. Bem assumes that a child learns cultural definitions of masculinity and femininity which are prevalent in a given society [2, 5]. Children become acquainted with attributes connected with their own gender and hence – connected with them. Learning of social schemas of gender consists in defining the mutual relations between each gender and each attribute. A child learns to choose from amongst the many different dimensions of human personality and activity only those which correspond to its own gender and includes them into its own self conception [20, 21].

Examination of persons characterised by different types of psychological gender showed that sex-typed persons avoided behaviours associated with the opposite gender considerably more often than others. If they were expected to perform such tasks, they would become significantly anxious and uncomfortable. Behaviours of typical persons can be foreseen because they react in a way concordant with the gender stereotype. One should also emphasise that a high level of typicality restricts the possibility of selection of behaviours that are successful in a given situation [2, 3, 4, 5]. It was also found that examined persons with a high level of femininity were significantly less independent in their assessments than other examined persons. Examinees with a high level of masculinity were less sensitive and protective when compared to other persons [2, 3, 5]. Undifferentiated persons demonstrated a number of deficits in various social situations – this is known to be a possible cause of adaptation problems [19]. On the other hand, androgynic persons functioned excellently in all conducted research. It may be stated that androgynia broadens the extent of possible abilities in a person [2, 4, 5]. So, a condition of fully effective functioning of a human being is integration of definitely masculine characteristics and definitely feminine characteristics into an androgynic personality [18].

Gender roles that are obligatory in a given society influence the perception of aggression. Men are expected to be tough, aggressive and impulsive in their behaviour. Protagonists meeting these criteria are of-

ten admired in literature or in the media [14]. People expect that a man will be aggressive [14]. In relation to women, one may notice favouring of behaviours that are very different from aggression towards others. It is expected that a woman in a difficult situation will not resort to physical aggression. The influence of social and gender roles on the individual causes men to show more aggression than women.

Psychological gender was also considered as a risk factor of behaviour disorders in adolescents. Research on this problem showed that in girls there is a relation between psychological gender type and the type of milieu in which they were socialised [8]. No such a relation was shown in boys. The mentioned research also showed that girls in a reformatory (young offenders' home) were characterised by the highest masculinity level when compared to a group from a secondary school and from a vocational school.

4. Aim of research and methods used

The research presented below was a comparative analysis of groups of juvenile boys and girls aimed at ascertaining dependencies occurring between intensity and structure of aggressiveness and violence risk factors of both groups of juveniles, and their psychological gender.

The following were comparatively analysed in turn: the structure and intensity of violence risk factors, the intensity of aggression and its structure, and also the intensity of masculinity and femininity, and the frequency of occurrence of certain types of psychological gender. In the second stage of analysis, dependencies between the chosen variables were sought. This analysis was aimed at ascertaining the type of relations between psychological gender, risk factors and aggressiveness.

The studies encompassed a group of 188 adolescents (115 boys and 73 girls), detained in reformatories (young offenders' homes) in Pszczyna, Racibórz, and Zawiercie. The mean age of the examined groups was 18.4 years for boys and 18.1 years for girls. The research was conducted in January and February 2007. The majority of examinees (70%) committed aggressive crimes, including homicides.

The following methods were used in the studies:

1. To assess risk factors, the Structured Assessment of Violence Risk in Youth – SAVRY by Randy Borum, Patrick Bartel and Adelle Forth (2002) was used. This tool was constructed for adolescents between 12 and 18 years of age. It takes into account the dynamics of risk factors, thanks to which it is

a useful method when planning an intervention in adolescents at risk. The SAVRY scale is composed of 24 risk factors divided into three groups of items: historical, social, and individual.

Historical risk factors are concentrated around violent behaviours and also the experiences of the examined person which have occurred in the past. This category embraces the following 10 factors: history of violent behaviour, history of behaviour without use of violence, early occurrence of violence, unsuccessful attempts at supervision or intervention, self-injuries and suicidal attempts, witnessing violence at home, history of maltreatment in childhood, parents' criminality, custodians' criminality, disturbances of continuity of bonds with custodians, school difficulties.

Social risk factors are concentrated around the interpersonal relations of an examinee, her/his contacts with family and peers. This category encompasses: relationship with a juvenile criminal group, rejection by a peer group, stressful events and weak coping mechanisms, inconsistent socialisation by parents, lack of personal or social support, staying in an environment manifesting pathological features.

Individual risk factors constitute a group of items concentrated around attitudes and main aspects of psychological and behavioural functioning of an examined person. Among risk factors one can distinguish negative attitudes: acceptance of aggression as a method of solving problems, a tendency to take risks, impulsive behaviours, addiction problems (alcohol, drugs), problems with coping with anger, low empathy and remorse, disturbances of attention, difficulties resulting from hyperactivity, weak commitment to and interest in school education. The SAVRY scale also contains a category of protective factors, which may reduce negative influences of risk factors. Six items are in this group: pro-social behaviours, strong social support, strong emotional relationships, positive attitude towards re-educational influences and towards respected people, strong motivation towards school successes, high intelligence, and temperamental traits of maturity and flexibility [7].

2. To assess aggressiveness of examinees, the Aggression Questionnaire by A.H Buss and M. Perry was used (translated and adapted by L. Kirwil). This questionnaire enables assessment of the degree of general intensity of aggressiveness, and also intensity of physical and verbal aggression, anger, and hostility.

Physical and verbal aggression encompasses hurting and harming of others. These forms of aggression represent certain activities that form part of the overall behaviour of a given person – an instrumental component [9]. Anger is manifested through physiological reactions, is composed of affective components. Hostility is a cognitive aspect of behaviour and encompasses a negative attitude towards people, feeling of being hurt and injustice. Anger can be viewed as a psychological platform between instrumental and cognitive components. Anger comes before aggression. People who feel anger are more inclined to behave aggressively (initiate physical or verbal attacks) than those who do not experience this feeling. Directly after losing one's temper, tension and affect decrease, after which comes a cognitive assessment of the given situation. At this moment, cognitive processes take over, resulting in feelings of hostility, namely suspiciousness concerning the motives of other persons and negativism [9].

In this questionnaire, indirect aggression was not listed as a separate factor, because indirect acting may be related to any of the forms of aggression. In physical aggression, the indirect action may manifest itself in jokes, laying ambushes, in verbal aggression – in saying things about others which can harm those persons, and in anger and hostility – in “silent days” (punishing with silence). There are differences between genders in the obtained results. Men obtain higher results on scales of physical aggression, verbal aggression and hostility, the exception is the anger scale. Differences between genders are highest in physical aggression [9].

- Psychological gender was diagnosed with the Psychological Gender Inventory (IPP) by A. Kuczyńska [20]. This questionnaire is based on the gender schema theory by S. L. Bem. Psychological Gender measured with IPP gives results characterising the examinee in two dimensions (femininity and masculinity). Examined persons are classified into one of four types of psychological gender according to the configuration of these results: sex-typed persons, androgyne persons, undifferentiated persons, and cross-sex-typed persons. This inventory is a tool enabling us to define the psychological gender type represented by an individual. Numerous empirical data suggest the important influence of this gender type on functioning of an individual, possibilities of development and constructive acting. They also show that taking into account psychological gender allows a richer and more diverse analysis of the human psyche and behaviour.

5. Research results

5.1. Violence risk factors in juvenile girls and boys

Intensity of risk factors and protective factors in both compared groups are presented in Table I.

TABLE I. COMPARISON OF INTENSITY OF RISK FACTORS IN JUVENILE GIRLS AND BOYS

Analysed factors	Mean for girls	Mean for boys	<i>p</i> (two-sided)
Historical	10.51	8.72	0.0033
Social	8.01	7.61	0.2342
Individual	9.77	9.22	0.2639
Protective	1.16	0.86	0.1807
SAVRY	27.99	25.48	0.0315

Statistical analysis of the obtained results showed that the group of juvenile girls is characterised by a considerably higher intensity of risk factors from the group of historical factors. The general outcome on the SAVRY scale for girls was also statistically significantly higher. It was also determined that there are no statistically significant differences in intensity of protective factors.

Figure 1 illustrates the intensity of violence risk factors and protective factors in both compared groups.

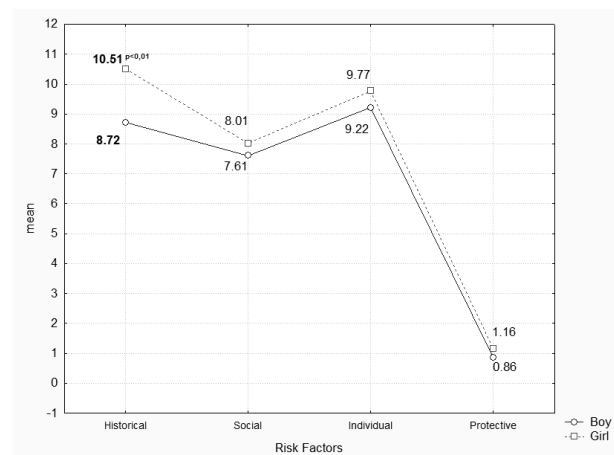

Fig. 1. Comparison of intensity of violence risk factors and protective factors in juvenile girls and boys.

The presented results mean that in the life history of juvenile girls, violent behaviour occurred significantly more often, and antisocial behaviour without using vio-

lence was also more frequent. Aggressive behaviours occurred in earlier development stages, attempts at intervention or supervision were more often unsuccessful, these girls also self-injured and attempted to commit suicide more often. In their families they were faced with violence from persons close to them, they were maltreated in childhood, and their parents frequently violated the law. Also, the continuity of bonds with custodians was disturbed. Girls also manifested significant school difficulties and criminal behaviours. Generally speaking, development and maturation of adolescent girls occurred in definitely less favourable environmental conditions than in the case of adolescent boys. This was conducive to disturbances in socialisation of girls and in manifestations of antisocial behaviours and demoralisation at early stages of development.

5.2. Intensity of aggression and its structure in juvenile girls and boys

Intensity of the general level of aggressiveness as well as physical and verbal aggression, anger and hostility in both compared groups of juveniles is presented in Table II.

TABLE II. COMPARISON OF RESULTS OBTAINED IN AGGRESSION QUESTIONNAIRE BY BUSS AND PERRY IN JUVENILE GIRLS AND BOYS

	Mean for girls	Mean for boys	<i>p</i> (two-sided)
Physical aggression	31.08	30.17	0.4533
Verbal aggression	18.67	16.33	0.0004
Anger	24.67	21.58	0.0012
Hostility	25.20	22.11	0.0011
Total	99.62	90.19	0.0009

Statistical analysis of results showed that girls obtained results indicating a significantly higher general level of aggression in its intensity and structure, and on scales describing intensity of verbal aggression, anger and hostility, a considerable predominance was observed. On the physical aggression scale, the difference between results obtained by girls and boys was insignificant. Figure 2 presents the obtained findings.

From the conducted examinations it transpires that juvenile girls are characterised by a significantly greater readiness to react with aggression and violence to

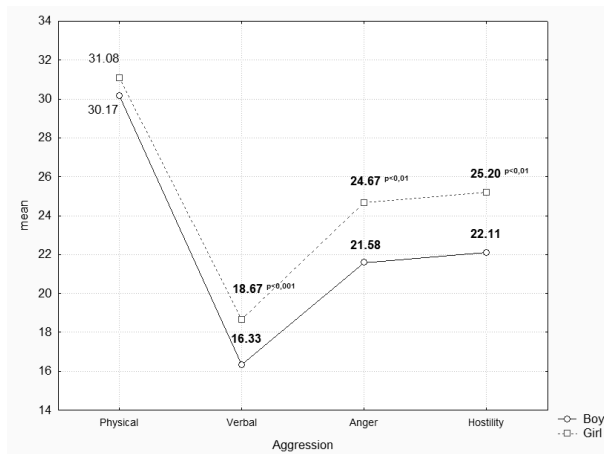

Fig. 2. Structure of aggressiveness in juvenile boys and girls.

any situations perceived as threatening or hampering satisfaction of their needs and realisation of life goals, than boys. Girls, to a similar extent to boys, are ready to use in life an open, direct attack against other people, more often use verbal aggression, and more easily and more often experience anger. It constitutes an important energetic readiness to undertake aggressive behaviours, and also favours outbursts of anger and rage. Girls also more often manifest hostility, perceive and treat other people suspiciously and distrustfully, attributing to them bad intentions.

5.3. Type of psychological gender and intensity of masculinity and femininity in juvenile girls and boys

In the domain of psychological gender girls can more often be assigned to the androgynic type (53.3% girls) and cross-sex-typed persons (16.7% girls), than boys (36.9% androgyne boys and only 8.1% cross-sex-typed). This means that the majority of girls (70%) demonstrated mental characteristics typical of the opposite, namely masculine, gender. This was expressed in the high intensity of masculinity, considered as a dimension. Its level was almost identical in girls and boys (mean for girls amounted to 53.60, and for boys 53.59). Yet there was a difference in the femininity dimension – girls had a significantly higher (56.47) level of femininity than boys (49.74). The above results are presented in Table III.

In the group of girls, the rarest type of psychological gender was the type concordant with their biological gender – sex-typed gender (15% of girls). Similarly rare was undifferentiated gender (15% of girls). In the group of boys, the type concordant with biological gender – sex-typed gender – was one of the most fre-

quent types (35.1% of boys), and undifferentiated gender was not much more frequent than in girls (19.8% of boys). The difference in distribution of psychological gender types between girls and boys described and presented below in Figure 3 was statistically significant ($p < 0.05$; Figure 3).

TABLE III. COMPARISON OF MEAN LEVELS OF MASCULINITY AND FEMININITY OBTAINED BY JUVENILE GIRLS AND BOYS

	Mean for girls	Mean for boys	<i>p</i> (two-sided)
Masculinity	53.60	53.79	0.8964
Femininity	56.47	49.74	0.0000

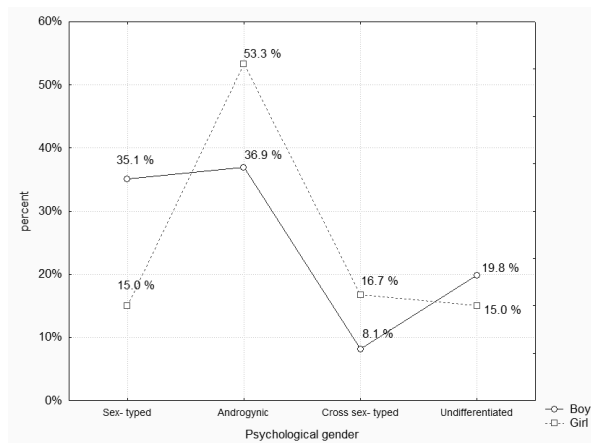

Fig. 3. Comparison of frequency of occurrence of psychological gender types in juvenile girls and boys.

Statistical analysis of results showed that juvenile girls are characterised by clear tendencies to identify with the opposite gender. They are also ready to fulfil those social roles which are culturally reserved for men. The above finding is confirmed both by the distribution of psychological gender types, as well as by the lack – in the compared groups – of a significant difference in intensity of the masculinity dimension.

5.4. Relationships between psychological gender and intensity of violence risk factors and aggressiveness structure

In juvenile girls, a relationship between risk factors and intensity of aggressiveness considered as both a general tendency and in terms of particular types of aggressive behaviours was not determined. Such relationships were present in the group of juvenile boys, but they were very weak. They concerned hostility and

historical factors ($r = 0.25$), and also hostility and the general total SAVRY indicator ($r = 0.23$). There was also a negative correlation between verbal aggression and social factors ($r = 0.21$). In spite of the fact that the obtained correlations were not significant, the outcomes seem to suggest that development of aggressiveness, understood as a stable tendency or a personality characteristic, has a different course in girls than in boys. In the case of boys there are relationships between intensity of hostility and intensity of historical risk factors, and in girls such a relationship does not occur. The above results suggest that in the case of girls their high aggressiveness is above all a result of more complex, intrapsychic personality mechanisms, and in boys it is a more close, simple relationship with their developmental and educational conditions. The above statement is rather hypothetical and because of the fact that the ascertained dependencies are weak, it requires further, deeper research.

Statistical analysis of results showed significant, moderate and positive correlations between the masculinity dimension and particular types of aggressiveness. These relationships in girls concerned the general aggressiveness indicator ($r = 0.30$), physical aggression ($r = 0.48$), and verbal aggression ($r = 0.41$). In the group of boys with the masculinity dimension, the same scales correlated (respectively: $r = 0.47$; $r = 0.43$; $r = 0.31$), and also the anger scale ($r = 0.41$) and the hostility scale ($r = 0.24$). The above results confirm the hypothesis concerning the more general relationships between psychological gender and aggressiveness. It relates to the masculinity dimension and in the case of boys concerns all forms of aggression.

Figure 4 presents the influence (interactional) of psychological gender on results of physical aggression in relation to biological gender.

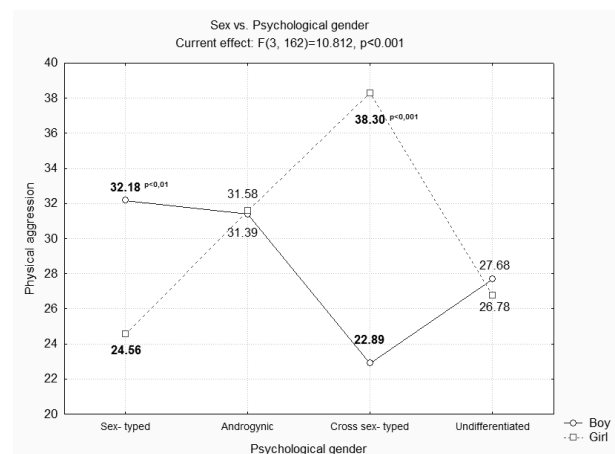

Fig. 4. Intensity of physical aggression and type of psychological gender in girls and boys.

From the presented data it transpires that sex-typed boys (“masculine men”) were characterised by a significantly higher (32.18) result for physical aggression than sex-typed girls (“feminine women”) (24.56). The opposite relationship occurred in the case of the cross-sex-typed dimension. Cross-sex-typed boys (“feminine boys”) obtained significantly lower (22.89) results than cross-sex-typed girls (“masculine girls”) (38.30). It is significant that “masculine women” obtained the highest results in physical aggression of all the categories of psychological gender both in the group of girls and the group of boys.

Results of verbal aggression and general level of aggressiveness were similar. Figure 5 presents the influence of psychological gender on results of verbal aggression for girls and boys.

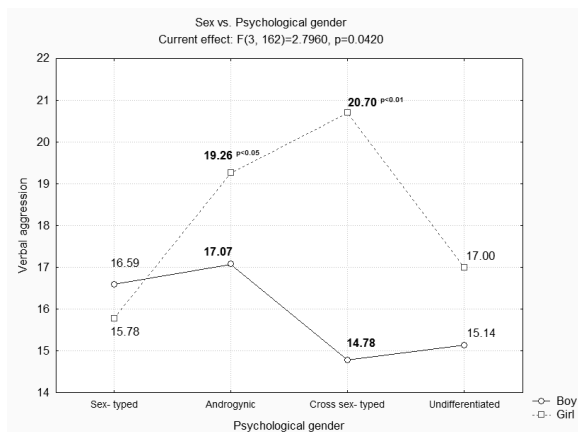

Fig. 5. Intensity of verbal aggression and type of psychological gender in boys and girls.

As Figure 5 shows, in the case of “sex-typed” and “undifferentiated psychological gender” categories, significant differences between boys and girls were not detected. Both androgynic and cross-sex-typed girls (“masculine women”) were characterised by higher results of verbal aggression than androgynic and cross-sex-typed boys (“feminine men”), respectively. “Masculine women” also had a higher outcome in verbal aggression than all other examined categories of psychological gender.

The influence of psychological gender on general level of aggressiveness of juvenile girls and boys is presented in Figure 6.

From the figure above it transpires that in the case of the “sex-typed – androgynia” and “undifferentiated psychological gender” categories, no significant differences between boys and girls were found. On the other hand, cross-sex-typed boys (“feminine men”)

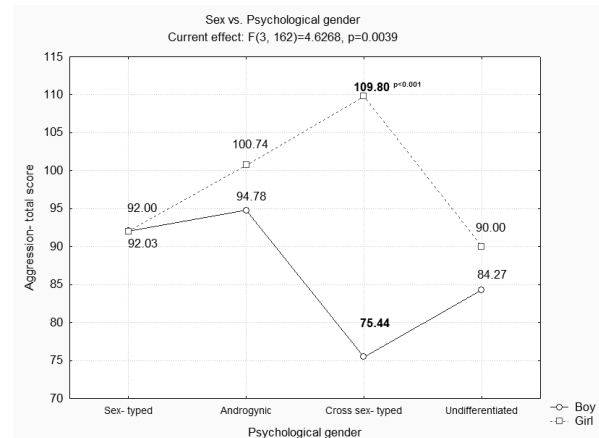

Fig. 6. Intensity of a general level of aggressiveness and a psychological gender in boys and girls.

had significantly lower results – 75.44 than cross-sex-typed girls (“masculine women”) – 109.80.

The data presented above, being the result of a statistical analysis of results, unambiguously indicate the important role of psychological gender in the formation of aggressiveness considered as a stable personality mechanism of social functioning, both in juvenile girls and in boys. In the light of the presented results, psychological gender is an important modifier and regulator of aggressive behaviours and reactions of juveniles. The level of masculinity plays a crucial role in both compared groups. It is strongly linked both with general level of aggressiveness and its particular forms, especially physical and verbal aggression. The results of this research seem to be especially important in the case of juvenile girls, who were diagnosed as having a considerably higher level of aggressiveness. Attempting to ascertain the causes and mechanisms of the above findings, one may, in the case of the examined population, refer to those psychic processes which describe and take into account the role of gender identification and social roles connected with it.

6. Conclusions and summary

The conducted research showed that juvenile girls are characterised by a clear dominance of historical risk factors and a higher aggressiveness, understood as a general, stable tendency to fulfil needs or to solve conflicts through direct, open attacks against other people. Girls, when compared to boys, also considerably more often demonstrate a negative attitude towards people, feeling of being hurt and injustice (hostility), more easily react with angry excitement, and also more often demonstrate their negative attitudes

through a verbal, aggressive way of communicating. Active, open physical aggression is as frequent for them as for boys.

In psychological mechanisms forming the basis of aggressive behaviours, psychological gender – especially masculinity level – plays an important role. It is related to all dimensions of aggressiveness, modifying its intensity and particular forms. The above finding concerns both boys and girls in a similar way. In the case of the latter it constitutes an important violence risk factor, and also a psychological mechanism explaining complex and complicated processes of generating anger or hostility, being the basis for direct aggression, both in physical and verbal form.

Generally speaking, the psychological gender construct plays an important, regulatory role in mechanisms that are the basis for aggressive behaviours of juveniles. It also constitutes an interesting methodological proposal for those cognitive activities which aim to define criminal violence, including psychological processes forming the basis for the violence.

References

1. Beelmann A., Bliesener T., Loesel R., Dimension of impulsivity and their relation to antisocial behavior in male adolescents, [in:] *Forensic psychology and law*, Czere-derecka A., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Roesch R. [et al., eds.], Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002.
2. Bem S. L., Androgynia psychiczna a tożsamość płciowa, [w:] *Psychologia i życie*, Zimbardo P. G., Ruch F. L. [red.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
3. Bem S. L., Gender schema theory: A cognitive account of sex typing, *Psychological Review* 1981, 88, 354–364.
4. Bem S. L., Martyna W., Sex typing and androgyny; Further exploration of the expressive domain, *Journal of Personality and Social Psychology* 1988, 34, 1016–1023.
5. Bem S. L., Męskość – kobiecość. O różnicach wynikających z płci, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
6. Boer D. P., Hart S. D., Kropp P. R. [et al.], Manual for the sexual violence risk – 20, The Mental Health Law & Policy Institute, Simon Fraser University, Vancouver 1997.
7. Borum R., Bartel P., Forth A., Manual for the structured assessment of violence risk in youth, version 1. Consultation edition, University of South Florida, Tampa 2002.
8. Brzezińska A., Dąbrowska J., Pełkowska M. [i in.], Płeć psychologiczna jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania u młodzieży w drugiej fazie adolescencji, *Czasopismo Psychologiczne* 2002, 8, 75–85.
9. Buss A. H., Perry M., The Aggression Questionnaire, *Journal of Personality and Social Psychology* 1992, 63, 452–459.
10. Cooke D. J., Michie C., Refining the construct of psychopathy: towards a hierarchical model, *Psychological Assessment* 2001, 13, 171–188.
11. Corrado R., Roesch R., Hart S. [et al.], Multi-problem violent youth, IOS Press, Amsterdam 2002.
12. Dolan M., Doyle M., Violence risk prediction, *The British Journal of Psychiatry* 2000, 177, 303–311.
13. Douglas K. S., Webster C. D., Hart S. D. [et al.], HCR-20: violence risk management companion guide, The mental Health Law & Policy Institute, Simon Fraser University, Vancouver 2001.
14. Eagly A. H., Steffen, V. J., Gender and aggressive behavior: A meta-analytical review of the social psychological literature, *Psychological Bulletin* 1986, 100, 309–330.
15. Farrington D., Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later outcomes, [in:] *The development and treatment of childhood aggression*, Pepler D., Rubin K. [ed.], Hillsdale, Erlbaum 1991.
16. Grabowska A., Neurobiologiczne korelaty różnic psychicznych między płciami, *Kolokwia Psychologiczne* 2001, 9, 45–76.
17. Gray N. S., McGleish A., Timmons D. [eds.], Prediction of violence and self-harm in mentally disordered offenders: a prospective study of the efficacy of HCR-20, PCL-R, and psychiatric symptomatology, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 2003, 71, 443–451.
18. Herman-Jeglińska A., Różnice między kobietami i mężczyznami w zdolnościach poznawczych i organizacji funkcjonalnej mózgu: wpływ płci psychicznej, *Przegląd Psychologiczny* 2002, 42, 73–99.
19. Kelly J. A., Worell, J., New formulations of sex roles and androgyny: A critical review, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1997, 45, 1101–1115.
20. Kuczyńska A., Inwentarz do oceny płci psychologicznej. Podręcznik, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa 1992.
21. Kuczyńska A., Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzia pomiaru, *Przegląd Psychologiczny* 1992, 35, 237–247.
22. Loesel F., Risk/need assessment and prevention of antisocial development in young people: Basic issues from a perspective of cautionary optimism, [in:] *Multi-problem violent youth*, Corrado R. R., Roesch R., Hart S. D. [et al., eds.], IOS Press, Amsterdam 2002.
23. Masagutow R. M., Charakterystyczne cechy agresji nieletnich dziewcząt popełniających przestępstwa, *Postępy psychiatrii i neurologii* 2000, 9, supl. 2, 283–287.
24. Moretti M., Odgers C., Aggressive and violent girls: Prevalence, profiles and contributing factors, [in:] *Multi-problem violent youth*, Corrado R. R., Roesch R., Hart S. D. [et al., eds.], IOS Press, Amsterdam 2002.
25. Pedersen C., Marshall L. A., Aggression amongst adolescent girls, [in:] *Forensic psychology and law*, Czere-

- derecka A., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Roesch R. [et al., eds.], Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2004.
26. Rathus A., Płeć i seksualność, [w:]: Psychologia współczesna. Lepiej. Więcej. Przystępniej, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Corresponding author

Józef K. Gierowski
Instytut Ekspertyz Sądowych
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: jgierowski@ies.krakow.pl

RELACJE POMIĘDZY PŁCIĄ PSYCHOLOGICZNĄ A STRUKTURĄ AGRESYWNOŚCI I CZYNNIKÓW RYZYKA PRZEMOCY U NIELETNICH DZIEWCZĄT I CHŁOPCÓW*

1. Wprowadzenie

Celem badań, które przeprowadzono w Instytucie Ekspertyz Sądowych, była próba stworzenia modelu przestępczego zachowania nieletnich uwzględniającego zarówno pełny katalog czynników ryzyka, jak również wybranych zmiennych osobowościowych prowadzących do przestępnych zachowań charakteryzujących się znacznym nasileniem przemocy. Diagnoza samych tylko czynników ryzyka niesie szereg uproszczeń, nie ulega bowiem wątpliwości, że pomiędzy czynnikami ryzyka a funkcjonowaniem osobowości nieletnich zachodzi szereg złożonych i skomplikowanych zależności, których opis i diagnoza zwiększa trafność i rzetelność klinicznej diagnozy psychologiczno-sądowej [1, 10, 11, 12, 15, 22]. Doboru zmiennych osobowościowych dokonano w oparciu o wyniki wielu badań psychologicznych wskazujących na istotną rolę wyodrębnionych zmiennych w mechanizmach prowadzących do zachowań przestępczych.

Współczesne narzędzia diagnozujące czynniki ryzyka (np. SAVRY, HCR-20, PCL-R, SVR-20) odpowiadają pod względem metodologicznym współczesnym standardom badawczym, gdyż uwzględniają zarówno układ i wzajemne powiązania pomiędzy wyodrębnionymi zmiennymi, jak również ich nasilenie, dynamikę i kontekstualność [6, 7, 13, 17]. Z zasady uwzględniają one podział czynników na historyczne, społeczne i indywidualne. Poprzez wprowadzenie grupy czynników ochronnych stwarzają także sprzyjające warunki do uwzględnienia paradygmatu salutogenetycznego. Metody te udoskonaliły wprawdzie znacznie procedury wykrywania zagrożenia wystąpienia zachowań o charakterze przemocy, jednak ich przydatność do celów i zadań realizowanych przez biegłych w procesie diagnozowania okazała się ograniczona. Wynika to z faktu, że nie uwzględniają one całego klinicznego, indywidualnego i psychologicznego aspektu diagnozy sądowo-psychologicznej, szczegółowego opisu struktury i funkcjonowania osobowości badanego czy też uruchamianych przez niego mechanizmów motywacyjnych.

Analizując strukturę osobowości nieletnich oraz jej funkcjonalne właściwości, szczególną wagę przypisuje

się agresywności rozumianej jako względnie stała cecha, a zarazem bardziej złożony mechanizm osobowości. Liczne badania wykazały, iż populacja nieletnich sprawców czynów zabronionych charakteryzuje się zarówno ogólnie wyższym globalnym wskaźnikiem agresywności, jak i znacznym zróżnicowaniem jej form (np. wrogości, agresji emocjonalnej, instrumentalnej, jawnej, ukrytej, pośredniej, fizycznej, werbalnej, gniewu itp. [11, 12, 15, 22]). Wysoka gotowość do zachowań agresywnych nieletnich przestępców ma przy tym złożony charakter, pozostając w różnych związkach z występowaniem i nasileniem poszczególnych czynników ryzyka przemocy, a także z innymi osobowościowymi właściwościami i mechanizmami. Wyniki badań wskazują także na stosunkowo nowe, niespotykane dotychczas zjawisko polegające na tym, iż zaciera się różnica pomiędzy nieletnimi chłopcami i dziewczętami zarówno w przeżywaniu, jak i okazywaniu agresji. Aktualność tracą doniesienia o tym, iż to właśnie młodzi mężczyźni są bardziej skłonni do przemocy, a ich osobowość charakteryzuje wyższa gotowość do agresji, która przejawia się w różnych formach i różnych sytuacjach społecznych [23, 24, 25]. Coraz częściej kobiety, w tym także nieletnie dziewczęta, dokonują agresywnych czynów i tworzą grupy przestępcze. Z danych Komendy Głównej Policji wynika, iż w Polsce od kilku lat stale rośnie liczba młodych dziewcząt popełniających czyny zabronione, nierzadko o charakterze agresywnym. Coraz częstsze są przypadki, że to właśnie kobieta stoi na czele grupy i zleca zabójstwa lub inne czyny agresywne. Ogólnie mówiąc, z badań wynika, iż nie powinno się dopatrywać różnic pomiędzy płciami w poziomie agresji, lecz bardziej w sposobie jej ujawniania. Istotną rolę w wyzwalaniu agresji zdaje się odgrywać płć psychologiczna, stosunkowo nowy konstrukt psychologiczny, rozumiany zgodnie z koncepcją Sandry Bem [2, 3, 5] jako przynależność do określonej kategorii płciowej i pozostający w związku z charakterystycznymi cechami zachowań społecznych, zainteresowań, samooceny, identyfikacji itp.

2. Płć psychologiczna oraz jej związek z agresją i nieprzystosowaniem społecznym

Rozpatrując zagadnienie płci psychologicznej, należy wyjaśnić najważniejsze pojęcia z tym związane. Podstawowym z nich jest identyfikacja z płcią, inaczej określana jako tożsamość płciowa, czyli przekonanie jed-

* Niniejsza praca jest efektem badań przeprowadzonych w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie w ramach realizacji grantu KBN pt. „Czynniki ryzyka wystąpienia zachowań o charakterze przemocy a niektóre osobowościowo-motywacyjne determinanty przestępczości nieletnich” (nr projektu 1 HO 2A 045 29).

nostki o przynależności do danej płci, niezależnie od swojej anatomii [18]. Drugim pojęciem są role płciowe, które są zbiorem wyznawanych w kulturze przekonań o kobietach i mężczyznach. Role płciowe sprawiają, iż społeczeństwo ma szereg oczekiwań wobec kobiety i mężczyzny co do sposobu ich zachowań. W każdym społeczeństwie są stereotypy dotyczące płci, które wzmacniają przekonanie o przeciwieństwie płci; również przez pryzmat tych stereotypów patrzy się na kobietę i mężczyznę [2, 3, 4, 5]. W naszym społeczeństwie za kobiece uznaje się takie cechy, jak łagodność, emocjonalność, płaczliwość, cierpliwość, uległość, skłonność do pomagania oraz zależność od innych. Natomiast takie cechy, jak niezależność, skłonność do rywalizacji, agresywność, twardość, opiekuńczość i logiczność są przypisywane męczyzynom [2, 3].

Badania międzykulturowe świadczą o tym, iż stereotypy dotyczące płci są rozpowszechnione [26]. Każda z płci ma narzuconą rolę, jaką pełni w danym społeczeństwie, a to ogranicza dostępność innych możliwości działania.

Analizując źródła zróżnicowania płci, badacze podkreślają z jednej strony wpływy biologiczne, z drugiej psychologiczne. I tak, za prenatalne zróżnicowanie narządów płciowych są odpowiedzialne hormony. Ich poziom może „maskulinizować” bądź „feminizować” mózg dziecka i tym samym tworzyć predyspozycje do zachowań zgodnych z stereotypem roli płci [26]. Za szereg różnic występujących pomiędzy kobietami i mężczyznami może być także odpowiedzialne półkulowe zróżnicowanie w organizacji funkcji mózgu. Półkule mózgowe wydają się bardziej wyspecjalizowane u mężczyzn niż u kobiet [16]. Wpływy psychologiczne znajdują swój wyraz w teoriach psychoanalitycznych (nabywanie ról płci wraz z procesem identyfikacji), teoriach społeczno-poznawczych (nabywanie cech płci psychologicznej odbywa się poprzez uczenie się przez obserwację, identyfikację i socjalizację [26]) oraz teoriach schematów płci (np. [4]).

Teoria Sandry Bem nawiązuje do koncepcji poznawczo-rozwojowych oraz modelu społecznego uczenia się. Koncentruje się ona na wyjaśnianiu procesu kształtowania się cech psychicznych związanych z płcią, zgodnie ze społecznymi definicjami kobiecości i męskości. Jest więc teorią procesu, a nie treści. Zostanie ona przedstawiona szerzej w dalszej części opracowania, stanowi bowiem teoretyczne odniesienie do zaplanowanych i przeprowadzonych badań.

3. Teoria schematów płciowych Sandry Lipstiz Bem

Koncepcja Sandry Bem [2, 3, 4, 5] zakłada, iż kobiecość i męskość stanowią dwa oddzielne wymiary osobowościowe. Odstąpienie przez Bem od jednowymiarowej

koncepcji płci wynikało z przyjęcia dwóch hipotez. Pierwsza z nich mówiła, iż istnieją jednostki androgyniczne, które zawierają w sobie jednocześnie męskie i żeńskie zachowania oraz cechy osobowościowe. Druga hipoteza zakładała, iż osoby określone płciowo, które ukształtowały obraz własnej osoby na bazie obowiązujących w społeczeństwie definicji kobiecości i męskości, mają tendencję do podejmowania zachowań, które są z nimi zgodne i odrzucania zachowań niezgodnych z tymi definicjami. Autorka chciała wykazać, iż tradycyjne role związane z płcią ograniczają zachowania ludzi, natomiast androgynia rozszerza zakres zachowań. Posiadanie wyraźnie wykształconych cech psychicznych związanych z płcią może być niekorzystne.

W roku 1974 Sandra Bem skonstruowała inwentarz do pomiaru płci psychologicznej, który został oparty na koncepcji męskości i kobiecości jako dwóch niezależnych wymiarach osobowości. Szereg badań przeprowadzonych tym inwentarzem pozwolił na podział osób o różnym układzie cech psychicznych związanych z płcią na cztery typy:

- osoby określone płciowo (*sex-typed*) uzyskują wysokie wyniki w skali odpowiadającej ich płci biologicznej i niski wynik w skali odpowiadającej płci przeciwnej (męscy mężczyźni, kobiece kobiety);
- osoby androgyniczne (*androgynne*) uzyskują wysokie wyniki w obu skalach niezależnie od swojej płci biologicznej;
- osoby nieokreślone płciowo (*undifferentiated*) charakteryzują się niskimi wynikami w obu skalach;
- osoby krzyżowo określone płciowo (*cross-sex-typed*) uzyskują wysokie wyniki w skali odpowiadającej płci przeciwnej niż ich płć biologiczna i niskie wyniki w skali odpowiadającej ich własnej płci (męskie kobiety, kobiece mężczyźni) [20, 21].

S. Bem zakłada, iż dziecko uczy się kulturowych definicji męskości i kobiecości, które obowiązują w danym społeczeństwie [2, 5]. Dzieci poznają atrybuty, które są związane z ich własną płcią, a tym samym z nimi samymi. Uczenie się społecznych schematów płci polega na określaniu wzajemnej relacji pomiędzy każdą z płci i każdym atrybutem. Dziecko uczy się wybierać spośród wielu możliwych wymiarów ludzkiej osobowości i aktywności jedynie te, które odpowiadają jego płci i włącza je do koncepcji własnej osoby [20, 21].

Badania prowadzone nad osobami charakteryzującymi się różnymi typami płci psychologicznej wykazały, iż osoby określone płciowo o wiele częściej niż inne unikały zachowań, które są skojarzone z płcią przeciwną. Jeśli wymagano od nich wykonania takich zadań, to odczuwali nasilony niepokój i dyskomfort. Zachowania osób typowych można przewidzieć, ponieważ reagują one w sposób zgodny ze stereotypem płci. Należy przy tym podkreślić, iż wysoki poziom typowości ogranicza możliwość wyboru zachowań skutecznych w danej sy-

tuacji [2, 3, 4, 5]. Stwierdzono również, iż badani z wysokim poziomem kobiecości byli znacznie mniej niezależni w swoich ocenach niż inne osoby badane. Badani z wysokim poziomem męskości byli mniej wrażliwi i opiekuńczy od pozostałych osób [2, 3, 5]. Osoby, które nie miały ukształtowanych cech osobowościowych ani kobiecych, ani męskich, ujawniały szereg deficytów w różnych sytuacjach społecznych, co, jak wiadomo, może stać się przyczyną problemów z przystosowaniem [19]. Natomiast osoby androgyniczne doskonale funkcjonowały we wszystkich przeprowadzonych badaniach. Można stwierdzić, iż androgynia rozszerza zakres możliwości danej osoby [2, 4, 5]. Tak więc warunkiem w pełni efektywnego funkcjonowania człowieka jest zintegrowanie jego cech zdecydowanie męskich i cech zdecydowanie kobiecych w androgyniczną osobowość [18].

Role płciowe obowiązujące w danym społeczeństwie wpływają na postrzeganie agresji. Od mężczyźni oczekuje się, że będą twardzi, agresywni i gwałtowni w swoim zachowaniu. Często w literaturze czy w mediach podziwiani są bohaterzy spełniający powyższe kryteria [14]. Ludzie oczekują, iż mężczyzna będzie agresywny [14]. W odniesieniu do kobiet zauważa się faworyzowanie zachowań dalekich od agresji skierowanej przeciwko innym. Oczekuje się, iż kobieta w trudnych sytuacjach nie będzie się uciekała do stosowania agresji fizycznej. Wpływ roli społecznej i płciowej na jednostkę powoduje, iż mężczyźni bardziej okazują swoją agresję niż kobiety.

Płeć psychologiczna była także rozpatrywana jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania wśród młodzieży. Badania nad tym problemem wykazały, iż istnieje u dziewcząt związek pomiędzy typem płci psychologicznej a rodzajem środowiska, w którym przebiegała ich socjalizacja [8]. Nie wykazano takiego związku u chłopców. Wspomniane badania wykazały także, iż dziewczęta w zakładzie poprawczym cechowały się najwyższym poziomem męskości w porównaniu do grupy z liceum i szkoły zawodowej.

4. Cel badań i metody

Celem prezentowanych poniżej badań było przeprowadzenie analizy porównawczej w grupach nieletnich chłopców i dziewcząt mającej odpowiedzieć na pytanie o zależność, jakie zachodzą pomiędzy nasileniem i strukturą agresywności oraz czynnikami ryzyka przemocy nieletnich obu grup a ich płcią psychologiczną.

Analizie porównawczej poddano kolejno: strukturę i nasilenie czynników ryzyka przemocy, nasilenie agresywności oraz jej strukturę, a także nasilenie męskości i kobiecości oraz częstotliwość występowania określonych typów płci psychologicznej. W kolejnym, drugim etapie analizy, poszukiwano zależności pomiędzy wyodrębnionymi zmiennymi. Ta analiza miała odpowie-

dzieć na pytanie o charakter związków pomiędzy płcią psychologiczną, czynnikami ryzyka i agresywnością.

Badaniami objęto grupę 188 nieletnich (115 chłopców i 73 dziewczęta) przebywających w zakładach poprawczych w Pszczynie, Raciborzu i Zawierciu. Średnia wieku w badanych grupach wyniosła dla chłopców 18,4 lata, a dla dziewcząt 18,1 lat. Badania przeprowadzono w styczniu i lutym 2007 roku. Zdecydowana większość badanych (70%) dopuściła się przestępstw agresywnych, w tym także zabójstw.

W badaniach zastosowano następujące metody:

1. Do oceny czynników ryzyka zastosowano arkusz oceny ryzyka wystąpienia zachowań przestępczych o charakterze przemocy u młodzieży – SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth), którego autorami są Randy Borum, Patrick Bartel i Adelle Forth (2002). Narzędzie to jest skonstruowane z myślą o młodzieży w wieku 12–18 lat. Uwzględnia ono dynamikę czynników ryzyka, dzięki czemu stanowi przydatną metodę w planowaniu interwencji wobec zagrożonej młodzieży. Skala SAVRY składa się z 24 czynników ryzyka podzielonych na trzy grupy. Są to: czynniki historyczne, czynniki społeczne oraz czynniki indywidualne.

Historyczne czynniki ryzyka skupiają się na zachowaniach o charakterze przemocy, a także doświadczeniach osoby badanej, które miały miejsce w przeszłości. Do tej kategorii zalicza się 10 następujących czynników: historia zachowań o charakterze przemocy, historia zachowań bez użycia przemocy, wczesne występowanie przemocy, zakończone niepowodzeniem próby nadzoru czy interwencji, samouszkodzenia i próby samobójcze, obserwowanie przemocy w domu, historia maltretowania w dzieciństwie, przestępczość rodziców, opiekunów, zaburzenia ciągłości więzi z opiekunem, trudności szkolne.

Społeczne czynniki ryzyka skoncentrowane są na relacjach interpersonalnych badanego, jego kontaktach z rodziną i rówieśnikami. Kategoria ta obejmuje: związek z rówieśniczą grupą przestępczą, odrzucenie przez grupę rówieśniczą, wydarzenia stresujące i słabe mechanizmy radzenia sobie, niekonsekwentne oddziaływanie wychowawcze rodziców, brak wsparcia osobistego lub społecznego, przebywanie w społeczności przejawiającej cechy patologii.

Indywidualne czynniki ryzyka to grupa czynników koncentrujących się na postawach oraz głównych aspektach psychologicznego i behawioralnego funkcjonowania badanego. Wśród czynników tych wyróżnia się negatywne postawy: akceptowanie przemocy jako metody rozwiązywania problemów, skłonność do podejmowania ryzyka, zachowania impulsywne, problemy uzależnienia (alkohol, narkotyki), problemy w radzeniu sobie ze złością, niski poziom empatii i wyrzutów sumienia, zaburzenia uwagi,

- trudności wynikające z nadpobudliwości, słabe zaangażowanie i zainteresowanie nauką szkolną. Skala SAVRY zawiera również kategorię czynników ochronnych, które mogą zmniejszać negatywne oddziaływanie czynników ryzyka. Do tej grupy zalicza się 6 czynników: zachowania prospołeczne, silne wsparcie społeczne, silne związki uczuciowe, pozytywną postawę wobec oddziaływań reedukacyjnych i autorytetów, silną motywację do osiągnięć szkolnych, ponadprzeciętną inteligencję, osobowościowe i temperamentalne cechy dojrzałości i elastyczności [7].
2. Do oceny agresywności badanych użyto kwestionariusza agresji A. H. Bussa i M. Perry'ego (w tłumaczeniu i adaptacji L. Kirwil). Kwestionariusz ten pozwala na ocenę stopnia ogólnego nasilenia poziomu agresywności, a także nasilenia form agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu i wrogości. Fizyczna i werbalna agresja zawiera w sobie krzywdzenie i ranienie innych. Te formy agresji reprezentują pewne czynności wchodzące w skład zachowania danej osoby – komponent instrumentalny [9]. Gniew przejawia się poprzez fizjologiczne reakcje i składa się z afektywnych komponentów. Wrogość reprezentuje poznawcze komponenty zachowania, w niej zawiera się negatywne nastawienie do ludzi, poczucie krzywdy i niesprawiedliwości. Gniew można zobrazować jako psychologiczny pomost pomiędzy instrumentalnymi i poznawczymi komponentami. Gniew poprzedza agresję. Ludzie, którzy odczuwają złość, są bardziej skłonni do zachowania agresywnego (podjęcia ataku fizycznego lub werbalnego) niż ci, którzy nie doświadczają tego uczucia. Bezpośrednio po ataku złości napięcie oraz afekt ulegają obniżeniu, po czym następuje poznawcze opracowanie danej sytuacji. W tym momencie przejmują rolę procesy poznawcze, które powodują powstawanie uczuć wrogości, czyli podejrzliwości co do motywów działania innych oraz negatywizmu [9]. W kwestionariuszu nie umieszczono agresji pośredniej jako odrębnego czynnika, ponieważ pośrednie działanie może pasować do każdej z form agresji. W agresji fizycznej pośrednie działanie może przejawiać się poprzez żarty, robienie zasadzek, w agresji werbalnej poprzez opowiadanie o innych rzeczy mogących tym osobom zaszkodzić, a w gniewie i wrogości „cichymi dniami” (karanie milczeniem). Istnieją różnice pomiędzy płciami w otrzymanyach wynikach. Mężczyźni osiągają wyższe wyniki w skali agresja fizyczna, werbalna oraz wrogość, wyjątkiem jest skala gniewu. Różnice pomiędzy płciami były największe w agresji fizycznej [9].
 3. Płeć psychologiczną diagnozowano za pomocą Inwentarza Płci Psychologicznej (IPP) A. Kuczyńskiej [20]. Kwestionariusz ten jest oparty na teorii schematów płciowych S. L. Bem. Płeć psychiczna

mierzona testem IPP daje wyniki charakteryzujące osobę badaną w 2 wymiarach (kobiecości i męskości). Wzajemna konfiguracja tych wyników klasyfikuje osoby badane do jednego z czterech typów płci psychicznej: osoby określone seksualnie, androgynicy, osoby nieokreślone seksualnie, osoby krzyżowo określone seksualnie. Inwentarz jest narzędziem pozwalającym na określenie reprezentowanego przez jednostkę typu płci psychicznej. Bogate dane empiryczne sugerują istotny wpływ wspomnianego typu na funkcjonowanie jednostki, możliwość jej rozwoju i konstruktywnego działania. Dowodzą również, iż uwzględnienie płci psychologicznej pozwala na bogatszą i bardziej zróżnicowaną analizę psychiki i zachowania człowieka.

5. Wyniki badań

5.1. Czynniki ryzyka przemocy u nieletnich dziewcząt i chłopców

Nasilenie czynników ryzyka przemocy oraz czynników ochronnych w obu porównywanych grupach przedstawia tabela I.

Statystyczna analiza uzyskanych wyników wykazała, iż grupa nieletnich dziewcząt charakteryzuje się istotnie wyższym nasileniem czynników ryzyka z grupy czynników historycznych. Statystycznie istotnie wyższy był także u dziewcząt ogólny wynik w skali SAVRY. Ustalono także, iż nie zachodzą statystycznie istotne różnice w nasileniu czynników ochronnych.

Rycina 1 obrazuje nasilenie czynników ryzyka przemocy i czynników ochronnych w obu porównywanych grupach.

Przedstawione wyniki oznaczają, iż w historii życia nieletnich dziewcząt zdecydowanie częściej niż u chłopców dochodziło do zachowań o charakterze przemocy, częściej też miały miejsce antysocjalne zachowania bez użycia przemocy. Do zachowań agresywnych dochodziło we wcześniejszych okresach rozwojowych; próby interwencji czy też nadzoru częściej kończyły się niepowodzeniem, dziewczęta te istotnie częściej dokonywały też samouszkodzeń i prób samobójczych. W swoich środowiskach rodzinnych konfrontowane były z przemocą najbliższych, maltretowano je w dzieciństwie, a ich rodzice naruszali często prawo. Zaburzona była także ciągłość więzi z opiekunem. Dziewczęta ujawniały też znaczne trudności szkolne i zachowania przestępcze. Najogólniej biorąc, rozwój i dojrzewanie nieletnich dziewcząt przebiegały w zdecydowanie mniej korzystnych warunkach środowiskowych niż w przypadku nieletnich chłopców. Sprzyjało to zaburzeniom socjalizacji dziewcząt i ujawnianiu, już we wczesnych okresach rozwojowych, zachowań antyspołecznych oraz demoralizacji.

5.2. Nasilenie agresywności oraz jej struktura u nieletnich dziewcząt i chłopców

Nasilenie ogólnego poziomu agresywności oraz agresji fizycznej, werbalnej, gniewu i wrogości w obu porównywanych grupach nieletnich przedstawia tabela II.

Statystyczna analiza wyników wykazała, iż w zakresie nasilenia i struktury agresywności dziewczęta uzyskały wyniki wskazujące na istotnie wyższy ogólny poziom agresywności, a także znaczną przewagę w skalach opisujących nasilenie agresji werbalnej, gniewu i wrogości. W skali agresji fizycznej różnica między wynikiem dziewcząt a chłopców była nieistotna. Uzyskane prawidłowości przedstawia rycina 2.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż nieletnie dziewczęta charakteryzują się istotnie wyższą niż chłopcy gotowością do reagowania agresją i przemocą na wszelkie sytuacje, które spostrzegają jako zagrażające czy utrudniające zaspokajanie potrzeb i realizowanie celów życiowych. Dziewczęta są w podobnym stopniu co chłopcy gotowe do posługiwania się w życiu otwartym bezpośrednim atakiem skierowanym przeciwko innym ludziom, częściej stosują agresję werbalną, łatwiej i częściej przeżywają poczucie gniewu. Stanowi on istotną energetyczną gotowość do podejmowania zachowań agresywnych, a także sprzyja niekontrolowanym wybuchom złości i wściekłości. Dziewczęta ujawniają również częściej wrogość, innych ludzi spostrzegają i traktują podejrzliwie i nieufnie, przypisując im złe intencje.

5.3. Typ płci psychologicznej oraz nasilenie męskości i kobiecości u nieletnich dziewcząt i chłopców

W zakresie płci psychologicznej dziewczęta częściej przypisać można było do osób o androgynicznym (53,3% dziewcząt) i krzyżowym typie płci psychologicznej (16,7% dziewcząt) niż chłopców (36,9% androgyników i tylko 8,1% krzyżowo określonych chłopców). Oznacza to, iż znaczna część (70%) dziewcząt ujawniała cechy psychiczne typowe dla płci przeciwnej, tzn. męskiej. Znajdowało to swój wyraz w znacznym nasileniu męskości traktowanemu jako wymiar. Jej poziom był niemal identyczny u dziewcząt i chłopców (średnia dla dziewcząt wynosiła 53,60; dla chłopców 53,79). Różnica dotyczyła natomiast wymiaru kobiecości – dziewczęta miały istotnie wyższy (56,47) poziom kobiecości niż chłopcy (49,74). Powyższe prawidłowości przedstawia tabela III.

W grupie dziewcząt najrzadziej występującym typem płci psychologicznej był typ zgodny z ich płcią biologiczną – płć określona (15% dziewcząt). Równie rzadka była płć nieokreślona (15% dziewcząt). W grupie chłopców typ zgodny z płcią biologiczną – płć określona – była jednym z najczęstszych typów (35,1% chłopców), płć nieokreślona występowała niewiele częściej niż

u dziewcząt (19,8% chłopców). Opisana i prezentowana na poniższym wykresie różnica w rozkładzie typów płci psychologicznej między dziewczętami a chłopcami była istotna statystycznie ($p < 0,05$; rycina 3).

Przeprowadzona statystyczna analiza wyników wykazała, iż nieletnie dziewczęta charakteryzują się wyraźnymi skłonnościami do tego, by identyfikować się z płcią męską. Są również gotowe do pełnienia tych ról społecznych, które kulturowo zastrzeżone są dla mężczyzn. Powyższą prawidłowość potwierdza zarówno rozkład typów płci psychologicznej, jak i brak – w porównywanych grupach – istotnej różnicy w nasileniu wymiaru męskości.

5.4. Zależności pomiędzy płcią psychologiczną a nasileniem czynników ryzyka przemocy oraz strukturą agresywności

U nieletnich dziewcząt nie ustalono zależności pomiędzy czynnikami ryzyka a nasileniem agresywności traktowanej zarówno jako ogólna tendencja, jak i w kategorii poszczególnych typów zachowań agresywnych. Zależności takie wystąpiły natomiast grupie nieletnich chłopców; były jednak bardzo słabe. Dotyczyły one wrogości i czynników historycznych ($r = 0,25$), a także wrogości i ogólnego sumarycznego wskaźnika SAVRY ($r = 0,23$). Wystąpiła także ujemna korelacja pomiędzy agresją werbalną a czynnikami społecznymi ($r = -0,21$). Pomimo iż uzyskane korelacje nie były znaczne, wyniki zdają się sugerować, iż kształtowanie się agresywności rozumianej jako stała tendencja czy też cecha osobowości przebiega nieco inaczej u dziewcząt niż u chłopców. W przypadku chłopców zachodzą bowiem zależności pomiędzy nasileniem wrogości a nasileniem historycznych czynników ryzyka, natomiast u dziewcząt zależność taka nie występuje. Wyniki powyższe sugerują, iż w przypadku dziewcząt ich wysoka agresywność jest przede wszystkim efektem działania bardziej złożonych, intrapsychicznych mechanizmów osobowościowych, u chłopców natomiast pozostaje w ściślejszym, prostym związku z ich warunkami rozwojowo-wychowawczymi. Powyższe stwierdzenie ma jednak charakter hipotetyczny i z uwagi na fakt, iż stwierdzone zależności są słabe, wymaga dalszych pogłębionych badań.

Statystyczna analiza wyników wykazała natomiast istotne, umiarkowane i pozytywne korelacje pomiędzy wymiarem męskości a poszczególnymi typami agresywności. Zależności te dotyczyły u dziewcząt ogólnego wskaźnika agresywności ($r = 0,30$), agresji fizycznej ($r = 0,48$) i agresji werbalnej ($r = 0,41$). W grupie chłopców z wymiarem „męskość” korelowały te same skale (odpowiednio: $r = 0,47$; $r = 0,43$; $r = 0,31$) a także skala gniewu ($r = 0,41$) i wrogości ($r = 0,24$). Wyniki powyższe potwierdzają hipotezę o ogólniejszych zależnościach pomiędzy płcią psychologiczną a agresywnością. Odnosi

się ona do wymiaru męskość i dotyczy, w przypadku chłopców, wszystkich możliwych form agresji.

Rycina 4 przedstawia wpływ (interakcyjny) płci psychologicznej na wyniki agresji fizycznej w zależności od badanej płci biologicznej.

Z przedstawionych danych wynika, iż chłopcy o określonej płci psychologicznej („męscy mężczyźni”) charakteryzowali się istotnie wyższym (32,18) wynikiem agresji fizycznej od dziewcząt o określonej płci psychologicznej („kobiety”) (24,56). Odwrotna zależność wystąpiła w przypadku typu „płeć krzyżowo określona”. Krzyżowo określone chłopcy („kobiety”) mieli istotnie niższe (22,89) wyniki niż krzyżowo określone dziewczęta („męskie kobiety”) (38,30). Jest znamienne, iż „męskie kobiety” uzyskały najwyższe wyniki w agresji fizycznej ze wszystkich badanych kategorii płci psychologicznej zarówno w grupie dziewcząt, jak i chłopców.

Podobnie przedstawiały się wyniki w zakresie agresji werbalnej i ogólnego poziomu agresywności. Rycina 5 przedstawia wpływ płci psychologicznej na wyniki agresji werbalnej u dziewcząt i chłopców.

Z wykresu wynika, iż w przypadku kategorii „określona” oraz „nieokreślona płeć psychologiczna” nie wykryto istotnych różnic między chłopcami a dziewczętami. Zarówno androgyniczne, jak i krzyżowo określone dziewczęta („męskie kobiety”) charakteryzowały się wyższymi wynikami agresji werbalnej od odpowiednio androgynicznych i krzyżowo określonych chłopców („kobiety”). „Męskie kobiety” miały przy tym najwyższy wynik agresji werbalnej ze wszystkich badanych kategorii płci psychologicznej.

Wpływ płci psychologicznej na ogólny poziom agresywności nieletnich dziewcząt i chłopców przedstawia rycina 6.

Z przedstawionych na niej danych wynika, iż w przypadku kategorii „płeć określona – androgynia” oraz „nieokreślona płeć psychologiczna” nie wykryto istotnych różnic między chłopcami a dziewczętami. Krzyżowo określone chłopcy („kobiety”) mieli natomiast istotnie niższe wyniki – 75,44 od krzyżowo określonych dziewcząt („męskie kobiety”) – 109,80.

Przedstawione powyżej dane, będące efektem statystycznej analizy wyników, wskazują jednoznacznie na istotną rolę płci psychologicznej w kształtowaniu agresywności rozumianej jako stały osobowościowy mechanizm funkcjonowania psychicznego, zarówno u nieletnich dziewcząt, jak i u chłopców. W świetle przedstawionych wyników płeć psychologiczna jest istotnym modyfikatorem i regulatorem agresywnych zachowań i reakcji nieletnich. Decydującą rolę odgrywa przy tym, w obu porównywanych grupach, poziom męskości. Pozostaje on w silnym związku zarówno z ogólnym poziomem agresywności, jak i z poszczególnymi jej formami, w tym zwłaszcza z agresją fizyczną i werbalną. Wyniki badań

zdają się szczególnie ważne w przypadku nieletnich dziewcząt, u których stwierdzono zdecydowanie wyższy poziom agresywności. Usiłując odpowiedzieć na pytanie o przyczyny i mechanizmy powyższej prawidłowości, można w przypadku badanej populacji odwołać się więc do tych procesów psychicznych, które opisują i uwzględniają rolę identyfikacji z płcią oraz związane z nią role społeczne.

6. Wnioski i podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, iż nieletnie dziewczęta charakteryzuje wyraźna przewaga historycznych czynników ryzyka oraz wyższa agresywność traktowana jako ogólna, stała tendencja do zaspokajania potrzeb czy też rozwiązywania konfliktów poprzez bezpośredni, otwarty atak skierowany przeciwko innym ludziom. Dziewczęta, w porównaniu z chłopcami, ujawniają także istotnie częściej negatywne nastawienie do ludzi, poczucie krzywdy i niesprawiedliwości (wrogość), łatwiej reagują gniewnym pobudzeniem, a także częściej ujawniają swoje negatywne nastawienia poprzez werbalne, agresywne komunikowanie się. Do czynnej, otwartej agresji fizycznej dochodzi u nich tak samo często, jak u chłopców.

W mechanizmach psychologicznych leżących u podstaw agresywnych zachowań badanych istotną rolę odgrywa płeć psychologiczna, w tym zwłaszcza poziom męskości. Pozostaje on w związku ze wszystkimi niemal wymiarami agresywności, modyfikując jej nasilenie i poszczególne formy. Powyższa prawidłowość dotyczy w podobny sposób zarówno chłopców, jak i dziewcząt. W przypadku tych ostatnich stanowi ona istotny czynnik ryzyka przemocy, a także mechanizm psychologiczny wyjaśniający złożone i skomplikowane procesy generowania gniewu czy wrogości, stanowiących podłoże do bezpośredniej agresji zarówno w formie fizycznej, jak i werbalnej.

Najogólniej biorąc, konstrukt płci psychologicznej odgrywa istotną regulacyjną rolę w mechanizmach leżących u podstaw agresywnych zachowań nieletnich. Stanowi przy tym ciekawą propozycję metodologiczną dla tych działań poznawczych, które zmierzają do konceptualizacji przemocy kryminalnej, w tym także leżących u jej podstaw procesów psychologicznych.